

Szekér Nóra előadása

Hagy kezdjem azzal az előadásommal, hogy a saját témakörömről vonatkoztatva is hangsúlyozzam ennek a kutatásnak a jelentőségét, ugyanis én úgy gondolom és úgy érzem, hogy a magyar történetírás még nem igazán találta meg a helyét és a jelentőségéhez mértén a helyét ennek a közösségi perekhez kapcsolódó első nagy koncepció persorozatnak. Ugyanis, hogyha a politikai következményeket és a különböző koncepció eljárásokra állambiztonsági, államvédelmi munkára gyakorolt hatását nézzük ezeknek a pereknek, akkor megkockáztatom, bár tudom, hogy minden kutató szereti hangsúlyozni a saját kutatásának a jelentőségét, de megkockáztatom, hogy ezeknek a pereknek a jelentősége egy lapon említhető a Mindszenty per, a Rajk per és a korszak nagy koncepció pereinek a jelentőségével.

Most az előadásomban ezt szeretném egy kicsit alátámasztani és nem nagyon a részletekbe menni, hanem egy átfogó képet nyújtani magának a koncepció eljárás módszertanára, ami ezt kívánja az előbb elmondottakat kívánja alátámasztani. Pár szóban az adatokról. Ebben a perben a vád azt fogalmazta meg, hogy egy olyan összeesküvés zajlott Magyarországon 1946. őszétől kezdve, amely azt tűzte ki célul, hogy a fiatal magyar demokráciát megdöntse, mégpedig egy katonai összeesküvés keretei között. Tehát önmagában, mert ez a vádpont egy nagyon erős vádpont, a perek előkészítéseként 527 ember került letartóztatásba, de csak 228 személy került a bírósági eljárás során kapott ítéletet, 7 perbe sorolták ezeket az embereket, 2 halálbüntetést végre is hajtottak és ami nagyon beszédes, 2450 fő került az államvédelem nyilvántartásába, ezeknek a pereknek az előkészítése során. Ez az egész eljárás borzasztó gyorsan történt, ugyanis 1946. őszén történtek az első letartóztatások, 47. februárjában már megkezdődött az első per, a Donáth per, 47. október 23-án végezték ki Donáth Györgyöt és 48. februárjában az utolsó per másodfokú ítéletét is kimondták, tehát ez egy nagyon gyors eljárás, főleg hogyha azt is figyelembe vesszük, hogy csak a Donáth per 14 vádlottjához kapcsolódóan több, mint 260 kihallgatási jegyzőkönyvet vettek fel. Egyébként a vizsgálati dossziék száma 59 volt, az 56-os forradalomban megsemmisült közülük néhány és csak 48 darab maradt fenn, de ezeknek is egy-egy darabja több száz oldalra rúg. Tehát nagyon intenzív munkát folytatott az államvédelem ennek az ügynek a feltérképezése kapcsán. Azt is hangsúlyozni kell és ugye ez már érzékelhető is volt, hogy a bírósági ítélet és a letartóztatottak száma nagyon eltér egymástól. Több, mint 300 olyan személy van, akit bírósági eljárásban

nem ítélték el, de ez nem azt jelentette, hogy ők ilyen formában megmenekültek egy ítélet alól, a többségüket internálták, akiket szabadon engedtek, azoknak is a jelentős része későbbi eljárások során újra letartóztatásba került, tehát ez is növeli a számát az érintetteknek, ugyanakkor több olyan koncepciós eljárás van, ami szervesen kapcsolódik a közösségi perekhez, mégis valamilyen okból kifolyólag nem kapcsolták szigorúan a közösségi két perhez. Kovács Béla neve talán a legismertebb, akit ugye ennek az ügynek kapcsán Szovjetunióba hurcoltak, de nem volt egyedül, akit a szovjet hadsereg katonai törvényszékének adtak át. Csomós Miklós és társait, ugyanígy nagyon szorosan kapcsolódott az ő történetük és ügyük a közösséghez, de őket a szovjet katonai törvényszék ítélte el. De ugyanígy kiemelném például Szügyi Zoltánnak az esetét, akit háborús bűnösnek ítélték el 1948-ban, holott az ő története is nagyon szervesen összekapcsolódik a közösségi ügygel. Ennek a persorozatnak az egyik jellemzője, hogy borzasztóan felnagyították magának az összeesküvésnek a történetét, a jelentőségét, mégpedig a nagypolitika irányába az által, hogy egészen a miniszterelnökig a kispártfőtitkáráig, az országgyűlés elnökéig érintően is kompromitálták a nagypolitikai vonalat, ez által lett igazán jelentős ez a per, ugyanakkor viszony azt is fontosnak tartom hangsúlyozni, hogyha megnézzük a persorozatot és a perekben kiformalódott koncepciót, a perek vádpontjait és a perekbe tárgyalt ügyeket, akkor viszont egy pont egy ellentétes tendenciát figyelhetünk meg, hogy itt nem a perek felnagyítása, meg az összeesküvésük felnagyítására történt meg, hanem pont ellenkezőleg, lényegében bagatellizálják a vádpontokat ezt az egész összeesküvést, mégpedig olyan formában, hogy igyekeznek ezt az egész társaságot, ezt a közösségi társaságot egy olyan egyszerűen gondolkodó, lényegében a fasiszta ideológia hatása alá kerülő, dühödt emberekként bemutatni, akik minden realitásérzéküket elvesztve a Horthy korszakot szerették volna visszahozni. A koncepció eredménye ez a kép, amit kialakítani igyekeztek erről az egész közösségi körről és valójában ezekben a perekben semmi jelentős vádpont nem fogalmazódik meg, aminek köze lett volna, ahhoz a nagypolitikai összefüggésrendszerhez, amit pedig a nyilvánosság előtt hangsúlyoztak és aminek következményeképpen a kispártot olyan mértékben meg tudták gyengíteni, hogy lényegében a kommunistapárt számára már nem jelentett komoly nehézséget kiiktatni a hatalomból. Tehát ez a két ellentétes tendencia figyelhető meg és ebből is adódik úgy gondolom, hogy ha nagyon szigorúan, csak a perekre koncentrálnak vizsgáljuk ezt a közösségi ügyet, akkor valóban egy kevésbé jelentős ügyről, ügyként is beszélhetünk róla, de úgy gondolom, hogy ezeknek a pereknek nem a vádpontok a lényege, hanem a hozzá kapcsolódó

állambiztonsági munka, másrészt pedig az a nagypolitikai következmény, ami a demokrácia leszámolásának egy fontos lépését jelentette.

Röviden beszélnék az állambiztonsági munka jelentőségéről, ugyanis hogyha megnézzük, hogy a belső jelentések hogyan értékelik ezt az ügyet, akkor azt láthatjuk, hogy borzasztó nagy fontosságot tulajdonítottak az egész ügynek. Maga az állambiztonsági tankönyveknél is az 1970-es években is megfigyelhető, hogy magát a tematikát az állambiztonsági munka tematikáját úgy határozzák meg, hogy az összeesküvés előtti állambiztonsági munka és az összeesküvés utáni, tehát ez is érdekes, ez egy nagyon fontos cenzúra nem csak politikai szempontból, hanem szervezettörténeti szempontból is. És talán ismert történet néhányuk előtt, hogy Szentmiklósi István lakásán találkozott egy régi vezérkari tisztekből álló kör, az ügynevezett földalatti fővezérség és Kornis Pál katonapolitikai osztályon dolgozó őrnagy 1988-ban megjelentetett egy visszaemlékezés kötetet, ahol azt hangsúlyozza, hogy ez a Szentmiklósi István lakásán találkozó összeesküvő társaság jelentette ennek az ügynek a leleplezésének a kezdetét. Hogyha megnézzük az állambiztonsági anyagokat, akkor ez nem áll, ennél sokkal korábban nyúlik vissza ennek az ügynek az előkészítése. Maga egy jelentésben olvasható, hogy Szügyi Zoltán vezérőrnagyhoz nyúlik vissza a közösségi ügy története, állítja az állambiztonsági jelentés. Szügyi Zoltán vezérőrnagy a Szent László hadosztály parancsnokaként 1944. októberében menekítette át a hadosztályát az angolszász zónába, mégpedig Bajcsy-Zsilinszky Endre ellenállási csoportjának a megbízásából és ezt azért is fontosnak tartom hangsúlyozni, mert lényegében itt ez a jelentés is beismeri, hogy ennek az egész történetnek a kezdetét az ellenállás körül kell keresni és ezt további dokumentumok is alátámasztják és ugyancsak a jelentés folytatja az érveit a fentieket megelőzve nagyon nagy segítséget nyújtottak az ügy feltérképezésében a kommunisták, akik kapcsolatban álltak a közösségekkel és itt is hangsúlyozom, itt még mindig a per előtti időszokról beszél ez a jelentés és ez való igaz, hogy számos prominens kommunista személyiség szoros kapcsolatban állt olyan személyekkel, akik a közösségben meghatározó szerepet játszottak, mégpedig ugyancsak az ellenállásban a nácizmus elleni harcban történt meg ez a kapcsolat és ebből adódóan nem a perek során ismerte meg az állambiztonság a közösség létét és működését, ők tudták és ismerték ezt a kapcsolatrendszert, az egy más kérdés, hogy nem feltétlenül ismerték minden részletében, de az, hogy itt van egy ilyen kapcsolatrendszer, ami számukra veszélyt jelent jellegéből adódóan, ezt ők már 1945-ben pontosan tudták. Ugyancsak az előkészítéshez

kapcsolódóan 1945-től kezdődően megkezdődik az államvédelemnek az a munkája, hogy a közösségi csoportokba ügynököket épít be, akik olyan, hát később kompromitáló eseményekre, cselekményekre ösztönzi a közösségi csoportokat. Így például, egyébként itt hangsúlyoznám, hogy Kovács Béla köré is beszerveznek olyan ügynököket, akik 1945 nyarára már olyan, hát kreált bizonyítékokkal rendelkeznek, amit később 1947-ben használnak fel Kovács Béla ellen, mint szovjetellenes cselekmény, de ez már 1945. nyarán az állambiztonság birtokában van és számos ilyen hasonló bizonyíték erejű ügy kreálódott beépített ügynökökön keresztül. És 1946. nyarára már készenállónak tekinti az állambiztonság egy országos méretűvé fejleszthető összeesküvést és lényegében az 1946. őszen kezdődő letartóztatások azok csak a startvonalát jelentik már a bíróság ügy előkészítésének, tehát lényegében 45. és 46. között ennek az összeesküvés ügynek az előkészítése már zajlott, lényegében a háború vége óta ez már folyamatban volt és itt ugyancsak hangsúlyoznám, hogy a jelentés azt is kiemeli, hogy ebben az előkészítő munkában a Magyar Kommunista Párt központi vezetőségének katonai osztály, a szovjet elvtársak és az itt jelenlévő szovjet elhárítók is nagyon fontos segítséget nyújtottak, tehát ez nem egy szűkre szabottan a katonapolitikai osztály vagy az államvédelmi osztály ügye volt, hanem ez egy nagyon fontos szovjetek által is kreált és szovjet típusú formára kreált ügyről beszélhetünk és lényegében az első ilyen ügy Magyarországon. Egyébként a jelentések azt is megfogalmazzák, hogy ez az ügy a katonapolitikai osztály tűzkeresztségének is tekinthető és az államvédelmi osztály tűzkeresztségének is tekinthető. Az való igaz, hogy már a letartóztatások, tehát a 46. őszen kezdődő letartóztatásokat a katonapolitikai osztály kezdte meg, amihez aztán csatlakozott az államvédelmi osztály is, viszont a kettőjük közötti együttműködés az egyáltalán nem volt zökkenőmentes, sőt mondhatni nagyon komoly konfliktusokat eredményezett és a köztük lévő konfliktus hátterében egy koncepcionális különbség húzódik. Ennek a konfliktusnak egy nagyon érdekes dokumentuma Tímár István államvédelmi osztály ezredesének a jelentése 1946. december 31-én, ahol megfogalmazza, hogy a katonapolitikai osztályon felvett jegyzőkönyvek nem alkalmasak arra, hogy a népügyészségnek átadásra kerüljenek, ugyanis olyan eseményeket és olyan személyeket is beemel a jegyzőkönyvekbe, amiket kizárólag csak bizalmi jegyzőkönyvekbe lett volna szabad rögzíteni. És ez egy koncepcionális probléma Tímár István szerint és itt egy kicsit részletezve, hogy miért is okozott ez problémát Tímár István számára és alapvetően az ÁVO koncepciója szempontjából ez miért volt különösen veszélye. A katonapolitikai osztály más lehetősége látott ebben az összeesküvés ügyben, mint az ÁVO,

ugyanis abban a mind a két szerv egyetértett, hogy a közösség ellenállási tevékenységét természetesen fedni kell, abban azonban már nagy volt a különbség közöttük, hogy a katonapolitikai osztály úgy gondolta, hogy ennek a kapcsolatrendszernek a szovjet befolyás ellensúlyozására szerveződő tevékenységét viszont fel kell nagyítani és erre kell az összeesküvéselméletet építeni, mert ő mint jó elhárító szerv igazolni akarta, hogy itt ő milyen hatékonyan védi a magyar államot és lényegében ezt az új háború utáni rendszert. Ezzel szemben az ÁVO sokkal hosszabb távon gondolkodott és ő már az elkövetkezendő koncepciók ügyekre is gondolva és az aktuálpolitikai helyzethez igazodóan képzelte el ennek az ügynek a felgöngyölítését és csak szűkre szabottan szerette volna nyilvánosságra tárnai az általa eltorzított koncepciót és lényegében az ÁVO elképzelése érvényesült, ezt nagyon jól tükrözi Rákosi Mátyás fogalmazása is, aki a kommunista párt előtt tartott beszédében elmondta, hogy az összeesküvést felgöngyölítettük, de vannak akikhez még nem nyúltunk, ez lényegében az ÁVO koncepciója, hogy ebben az ügyben egy nagyon szűkre szabott koncepciót kell a perek elé vinni, egyébként pedig az elkövetkezendő koncepciók ügyekben veszik elő a közösségi ügyeket és ott fog ez egy nagyon fontos bűnlajtmotot jelenteni és lényegében összeállítottak egy olyan adatbázist, ami majd előkerül valóban a Rajk pertől a Mindszenti perig bezárólag, mint ősbűn és a későbbi perek erre épülnek.

Csak nagyon röviden zárásként szeretném hangsúlyozni, hogy magának a közösség története és a közösségi ügy története nem zárult le 1947-ben a perekkel, ugye egyrészt a koncepciók eljárásokban folyamatosan megjelenik az itt összegyűjtött terhelő adatoknak a különböző verziója, másrészt pedig maga az állambiztonság a Kádár rendszerben is nagyon nagy hangsúlyt helyezett erre a közösségi kapcsolatrendszerre, már a konszolidáció szempontjából is úgy gondolta, hogy ez a csoportosulás, ez az értelmiségi kör egyrészt lehetőségeket is jelent a konszolidáció szempontjából, másrészt viszont veszélyeket is, ezért nagyon nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy ezt a körülbelül 1400-1500 embert megfigyelje. Két évi kemény munkával megállapították aktuálisan 1400 ember teljes nacionálját és az ő megfigyelésükre egy külön munkacsoport szerveződött megyei szinten az illetékesek megnevezésével, rendszeres értekezletekkel, külön a közösségre kidolgozott megfigyelési módszerekkel és egészen 1973-ig önálló elhárítási vonalként figyelték meg őket.